

The background of the poster is a dramatic, dark scene. On the left, a tree is illuminated with vibrant red and orange lights, its branches reaching out. In the center, a large, glowing white and yellow light source, possibly a fire or a large light fixture, illuminates the surrounding area. To the right, a large, dark, textured structure, possibly a stage set or a large sculpture, is visible, with many small, white, bird-like figures flying or falling from it. The overall atmosphere is mysterious and theatrical.

ERKEL

ERKEL SZÍNHÁZ
ERKEL THEATRE

Arnold Schönberg

GURRE-DALOK

2025. FEBRUÁR 15., ERKEL SZÍNHÁZ

OPERA

MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ
HUNGARIAN STATE OPERA

Arnold Schönberg GURRE-DALOK

Oratorikus dalciklus magyar és angol felirattal

Jens Peter Jacobsen Gurrasange című dalciklusát németre fordította

ROBERT FRANZ ARNOLD

Tove **SZABÓKI TÜNDE**

Erdei galamb **SCHÖCK ATALA**

Waldemar **KOVÁCSHÁZI ISTVÁN**

Bolond Klaus **UJVÁRI GERGELY**

Paraszt **HAJA ZSOLT**

Narrátor **GULYÁS DÉNES**

Közreműködik **A MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ ZENEKARA ÉS ÉNEKKARA**

Karmester **NÁNÁSI HENRIK**

Stílusok, műfajok, színek grandiózus kavalkádja – talán így lehetne jellemezni Arnold Schönberg dán legenda nyomán írott darabját, melynek első OPERA-i (és 1998 után második magyarországi) előadása méltó búcsú az Erkel Színházról.

A *Gurre-Lieder* két igen fiatal művész alkotása. Schönberg mindössze huszonhét esztendő, amikor a hatalmas zeneszerzői tudást magába sűrítő mű lényege – ha nem is a partitúrája – voltaképpen már készen áll. A korán eltávozott dán költő, Jens Peter Jacobsen pedig huszonegy évesen veti papírra a *Gurrasange* verseit. Az 1847 és 1885 között élt tüdőbeteg Jacobsent az irodalomtörténészek hol naturalistának, hol impresszionistának, hol egyszerűen pesszimista-dekadens, ateista lírikusnak nevezik, máskor biológus voltára, stílusán is átütő természettudományos szemléletére, Darwin-fordításaira és az édesvízi algákról írt híres dolgozatára hívják fel a figyelmet, emlékeztetve persze a legfontosabbra is: prózája a lélektani regény úttörőjévé, gyakran a rímtelen végső s a *Gurre-Lieder* alapjául szolgáló versciklusban is megfigyelhető újszerű hangzású verssorainak stílusa pedig a 20. századi modern költészet egyik előfutárává avatja. [...]

A *Gurre-dalok* – e dán Trisztán-történet – középkori eredetű meséjében a történelem és mondavilág mára kibogozhatatlanul összefonódott. A monda korábbi verziója az 1157 és 1182 között uralkodó I. (Nagy) Waldemar dán király és kedvese, Tove szerelmére vezethető vissza [...]. Később, a 16. században a Waldemar – Tove szerelem legendáját az 1340-től 1375-ig regnáló IV. Waldemarra ruházták át: a történet ekkor kapcsolódott össze Gurre várával, ahol a király meghalt. Tove alakja itt már körvonalazottabb, és a királyné féltékenysége, valamint a gyilkosság motívuma is konkrétan megfogalmazott. Eszerint Tove Waldemar király bizalmasának, a húga, és Helvig királyné féltékenységében megmérgezteti Tovét. Szerelmének elvesztése hatalmas csapásként éri a királyt; elméje elsötétül, képtelen elhagyni korábbi boldogságának színhelyét. Haldokolva kegyetlennek nevezi és megrója Istent. Büntetésül a király arra ítéltetik, hogy szellemként az utolsó harsonák megszólaltáig minden éjszaka a Gurre várát övező erdőben kelljen vágatnia lovasaival. Azt azonban megengedi neki Isten, hogy Tove siron túl is tartó szerelmén keresztül minden napfelkeltekor megérezze a Természet hatalmát, és az éj leszálltáig ismét megnyugvást találjon. Ez a legenda Schönberg mellett számos 19. századi dán alkotásnak ihletője volt.

TOVE

Ó, mikor a hold sugarai nesztelen siklanak,

És béke és nyugalom árad el mindenben,

A tenger nem víznek tűnik,

És az erdő sem bokornak és fának.

Nem felhők, mik az eget díszítik,

És nem völgyek és dombok a föld színét,

És nem forma és színek játéka, csak futó hab,

És minden Isten álmának visszfénye csak.¹

¹ A szövegkönyvből a részleteket Gádor Ágnes fordításában idézzük, mely Robert Franz Arnold német fordítása alapján készült.

Schönberg 1900 márciusában a mű 1. és 2. rész egészét, valamint a 3. jelentős részét megkomponálta. A komponálási folyamat félbeszakadt, de 1901 márciusában folytatódott, sőt a zeneszerző nyáron már a hangszereléshez is nekifogott. Hosszabb szünetek és megszakítások után végül 1911-ben fejezte be a partitúrát. A zenekari bevezető után az 1. rész tíz megkomponált dalra oszlik, ebből kilenc Waldemar és Tove egymást váltó szerelmi dalainak a sora, a férfi (tenor) és női (szoprán) énekhang kontrasztjának következetes betartásával. A kilencedik tételt zenekari közjáték köti össze *Az erdei galamb dalával*. Ez az 1. részt formailag lezárva tragikus hangvételű, refrénes balladával reflektál a megelőző dalokban felgyülemlett nyugtalanságra és halálsejtelemeire; szavakkal is bizonyossá teszi, amit a zenekari közjáték a hangszeres nyelvén érzékeltetett már: a gyilkosság megtörtént. A 2. rész egyetlen szám csupán: ebben fordul a fájdalomában megháborodott Waldemar Isten ellen.

WALDEMAR

*Uram, Istenem, tudod-e, mit tettem,
Amikor kicsi Tövém tőlem elvetted?
Kiűztél végső menedékemből,
Melyet boldogságomnak szereztem!
Uram, pírulnod kellene:
A koldus egyetlen bányáját megölted!*

*Uram, Istenem, én is uralkodó vagyok,
És uralkodóként hiszem, vallom,
Hogy alattvalóimtól nem szabad
Utolsó fénysugarukat elrabolnom.
Rossz úton jársz:
Így zsarnok vagy, nem uralkodó!*

A 3. rész az elsőhöz hasonló terjedelmű, ám egyfelől tagolódása jóval sokrétűbb, másfelől a káprázató hangszerelés ellenére színskálája az emberi hang alkalmazásában jóval egységesebb: a zárókórust leszámítva kizárólag férfihangokat használ. E 3. rész két nagy szakaszra bomlik; az első a hét tételből álló *Kísértetjárás*. Ebbe a férfikari tételekből álló és Waldemar dalából felépülő sorozatba két fontos és érdekes epizód is ékelődik: előbb a paraszté, amely a középkorias szingazdagsággal festi meg a nép babonavilágát, kísértetektől való rettegését, majd Klaus, az udvari bolond dala.

BOLOND KLAUS

*És a király, ki mindig eszét veszti,
Amint a baglyok megszólalnak,
És mindig egy lányt hívogat,
Ki hónapok, évek óta halott már,
Ő, a király is rászolgált erre.*

A *Kísértetjárás* követő terjedelmes zárószakasz címe magyarul *A nyári szél vad hajszája*. [...] E rész hangszerelése impresszionisztikus ugyan, ötletekben, műfajban előremutató. A schönbergi Sprechstimme vagy Sprechgesang ('énekbeszéd') a partitúrában pontosan kottázott dallamú-ritmusú szólamot ad a Sprechler ('beszélő') kezébe, ez azonban iránymutatás csupán egyfajta változó hanglejtésű „megemelt” beszédre, amelynek a szerző utasítása szerint többnyire kifejezetten tilos realizálnia a fiktív kottaképet, vagyis tilos az igazi éneklés területére merészkednie, fix hangmagasságokat intonálnia. Meghökkentően modern hatása ez a technika, amely aztán végigvonul a szerző későbbi életművén.

A NYÁRI SZÉL VAD HAJSZÁJA

NARRÁTOR

*Lúdláb úr, Tikhúr asszony,
Bújjatok el hamar,
Mert megkezdődik
A nyári szél vad hajszája.
A szúnyogok félve röpkölnék ki
A sással benőtt ligetből,
A tóba beleveste a szél
Ezüst nyomait.
Sokkal rosszabb lesz,
Mint valaha is gondoltátok;
Hú, mily borzongató a nevetés a bükk lombjában!
A szentjánosbogár ez vörös tűznyelvével,
És a sűrű mezei kőd,
Sápadt és halott árny!
Micsoda hullámvás és rengés!
Micsoda zengés és éneklés!*

A mű hatalmas apparátust mozgat: hat szólista, három férfikar, nyolcszólamú vegyeskar, a zenekarban nyolc fuvola, hét klarinét, tíz kürt négy hárfá, tizenegyfélé ütőhangszer, tízszeresen osztott első és második hegedű, valamint osztott brácsa és csellósólam szerepel. A zenetörténet egyik legnagyobb együttese ez, talán csak Mahler túlta felül a 8. („Ezrek”) *szimfóniával*. Nemcsak az apparátus monumentalitása miatt sorolják a darabot a posztromantika stílusába, hanem a dallami-harmóniai megoldások, a *Trisztán*-párhuzamok, általában Wagner, Mahler és Richard Strauss hatása miatt is. A már említett Sprechgesang, vagyis énekbeszéd mellett egy másik izgalmas stilisztikai elem Klausnak, az udvari bolondnak a dala. A fennkölt legenda, a tragikus pátosz Klaus megjelenésével néhány percre fanyar idézőjelbe teszi önmagát.

A *Gurre-Lieder* műfaji összetettsége valójában műfaji meghatározhatatlanság. Operai, oratorikus, balladai, misztérium és szimfonikus zenei elemek keverednek itt – a mű talán az a legkevésbé, aminek a szerzői cím és műfajmegjelölés nevezi: dalciklus.²

A műsorlapot szerkesztette: Mátrai Diána Eszter

² Készült Csengery Kristóf, *Arnold Schönberg: Gurre-dalok* alapján. (A hét zeneműve, 1986. március 17.)